

ДАСТЛАБКИ ТЕРГОВДА ЙЎЛ ҚУЙИЛГАН ХАТО ВА КАМЧИЛИКЛАРНИ СУДДА БАРТАРАФ ҚИЛИШ МАСАЛАЛАРИ

Мамадалиев Ўткир Абдуғаффарович,
Қашқадарё вилоят суди раисининг ўринбосари –
жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъати раиси
E-mail: mua@mail.ru

Аннотация. Ушбу илмий мақола, жиноий одил судлов тизимида дуч келинадиган муҳим масалалардан бирига эътиборни қаратади. Тадқиқот, дастлабки тергов жараёнида содир этилган хатолар ва камчиликларнинг турлари, уларнинг сабаблари ва оқибатлари ҳамда уларни судда қандай қилиб самарали бартараф этиш мумкинлиги ҳақида батафсил маълумот беради. Мақолада, хусусан, далилларни нотўғри йиғиш, терговчиларнинг касбий малакасизлиги, шошилиш ва нотўғри қарорлар каби кенг тарқалган муаммолар ёритилади. Шунингдек, мақола хато ва камчиликларни тузатиш учун тавсия этиладиган стратегиялар ва амалиётлар, жумладан, халқаро стандартлар ва тажрибалар асосида ишлаб чиқилган қонуний чоратadbирларни кўриб чиқади. Ушбу тадқиқот, одил судловни таъминлаш ва жамиятда қонун устуворлигига ишончни мустаҳкамлашга қаратилган муҳим қадам бўлиб хизмат қилади.

Калит сўзлар: Дастлабки тергов, хато ва камчиликлар, суд жараёни, одил судлов, далилларни тўплаш, касбий малака, халқаро стандартлар, қонун устуворлиги.

Кириш. Жиноят процессида фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш процессуал фаолиятнинг асосий мазмунини белгилайди. Жиноят ишларини сифатли ва объектив тергов қилиш қонунийликка риоя қилиш ҳамда шахс ҳуқуқларини таъминлаш шартидир, чунки фақат тўлиқ ва тўғри олиб борилган тергов ишнинг барча ҳолатларини тўлиқ акс эттирувчи сифатли тўпланган ва мустаҳкамланган далилларга

асосланган қонуний ва адолатли суд қарорини чиқариш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Бироқ тергов ва суд амалиёти жинойт ишларини тергов қилишда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси нормалари, процессуал қонунлар ҳамда халқаро ҳуқуқий нормаларни кўплаб бузилиш ҳолатларини мавжудлигини кўрсатади, бу уларнинг судда кўриб чиқилиши ва ҳал қилинишига тўсқинлик қилади.

Бу мавзу жинойт одил судлов тизимининг самарадорлиги ва адолатлилиги билан ҳам бевосита боғлиқдир. Дастлабки тергов - бу жинойт ишларни кўриб чиқишнинг асосий босқичи бўлиб, унда тўпланган далиллар ва маълумотлар келгусида суд жараёнида асосий рол ўйнайди. Шунинг учун тергов жараёнида содир этилган ҳар қандай хато ёки камчиликлар натижада адолатсиз қарорлар қабул қилинишига олиб келиши мумкин.

Одил судловни таъминланганлиги - ҳар бир фуқаронинг асосий ҳуқуқи. Дастлабки терговда йўл қўйилган хато ва камчиликлар судда тўғриланмаса, бу бевосита инсон ҳуқуқларининг бузилишига олиб келади. Нотўғри ҳибсга олиниш, асоссиз айбловлар ва адолатсиз суд қарорлари жамиятда норозилик ҳиссини кучайтириши ва ҳуқуқий тизимга ишончсизликни ошириши мумкин.

Адолатли ва самарали тергов жараёни жамиятда қонун устуворлигига бўлган ишончни мустаҳкамлайди. Терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни самарали тарзда бартараф этиш жинойт одил судлов тизимининг шаффофлигини ва адолатлилигини кўрсатади. Бу, ўз навбатида, фуқароларнинг ҳуқуқ тизимига бўлган ишончини оширади.

Тергов ва суд жараёнларида юзага келадиган хато ва камчиликларни аниқлаш ва бартараф этиш профессионаллик ва компетентликлик даражасини оширади. Бу муаммоларни ҳал қилиш учун тегишли билим ва кўникмаларни ривожлантириш, шунингдек, тизим ичидаги камчиликларни тузатиш зарур.

Жаҳон ҳамжамияти томонидан қабул қилинган халқаро ҳуқуқий меъёрлар ва стандартларга риоя қилиш муҳимдир. Тергов ва суд жараёнларида халқаро меъёрларга мувофиқликни таъминлаш, шунингдек, хато ва камчиликларни самарали бартараф этиш мамлакатнинг халқаро обрўсини оширади ва бошқа давлатлар билан ҳамкорликни кучайтиради.

Шу тариқа, “Дастлабки терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни судда бартараф қилиш масалалари” мавзуси нафақат ҳуқуқий, балки ижтимоий, маънавий ва халқаро жиҳатдан ҳам долзарб ва муҳимдир.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 415¹-моддасида, суриштирув, дастлабки терговнинг тўлиқ эмаслиги ёки жиноят-процессуал қонуни нормаларининг жиддий бузилишлари жиноят ишини кўриб чиқиш чоғида суд томонидан бартараф этилади деб кўрсатиб кетилган. Бундан ташқари, судланувчига нисбатан айбловни оғирроғи билан ёки ҳақиқий аҳволга кўра дастлабки айбловдан жиддий фарқ қиладиган айблов билан алмаштириш учун ёки бошқа шахсни ишда айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш учун асослар аниқланган тақдирда, суд суриштирув, дастлабки терговнинг тўлиқ эмаслигини ёки жиноят-процессуал қонуни нормаларининг жиддий бузилишларини Жиноят-процессуал кодексининг 416 ва 417-моддаларига мувофиқ бартараф этиш ҳуқуқига эгаллиги кўрсатилган.

Демак бундан кўришиб турибдики, қонунчилигимиз дастлабки терговнинг тўлиқ эмаслиги ёки жиноят-процессуал қонуни нормаларининг жиддий бузилишлари билан боғлиқ хато ва камчиликларни судда бартараф қилишга йўл қўяди ва бу камчиликлар аниқланганда уларни бартараф этиш учун тергов органига қайтариш назарда тутилмаган.

Дастлабки терговнинг техник йўсиндаги камчиликларини бартараф этиш учун ишни прокурорга юбориш эса, фақатгина Жиноят-процессуал кодексининг 401¹-моддасида кўрсатилган ҳолатларда, яъни суриштирув ёки

дастлабки тергов жараёнида йўл қўйилган техник йўсиндаги камчиликлар, шу жумладан ёзувдаги хатолар, ҳарфий хатолар ва арифметик хатолар аниқланган тақдирда, судья уларни бартараф этиш учун ишни юборади.

Бу мавзу жиной одил судлов тизимининг самарадорлиги ва адолатлилиги билан ҳам бевосита боғлиқдир. Дастлабки тергов - бу жиной ишларни кўриб чиқишнинг асосий босқичи бўлиб, унда тўпланган далиллар ва маълумотлар келгусида суд жараёнида асосий рол ўйнайди. Шунинг учун тергов жараёнида содир этилган ҳар қандай хато ёки камчиликлар натижада адолатсиз қарорлар қабул қилинишига олиб келиши мумкин.

Одил судловни таъминланганлиги - ҳар бир фуқаронинг асосий ҳуқуқи. Дастлабки терговда йўл қўйилган хато ва камчиликлар судда тўғриланмаса, бу бевосита инсон ҳуқуқларининг бузилишига олиб келади. Нотўғри ҳибсга олиниш, асоссиз айбловлар ва адолатсиз суд қарорлари жамиятда норозилик ҳиссини кучайтириши ва ҳуқуқий тизимга ишончсизликни ошириши мумкин.

Адолатли ва самарали тергов жараёни жамиятда қонун устуворлигига бўлган ишончни мустаҳкамлайди. Терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни самарали тарзда бартараф этиш жиной одил судлов тизимининг шаффофлигини ва адолатлилигини кўрсатади. Бу, ўз навбатида, фуқароларнинг ҳуқуқ тизимига бўлган ишончини оширади.

Тергов ва суд жараёнларида юзага келадиган хато ва камчиликларни аниқлаш ва бартараф этиш профессионаллик ва компетентликлик даражасини оширади. Бу муаммоларни ҳал қилиш учун тегишли билим ва кўникмаларни ривожлантириш, шунингдек, тизим ичидаги камчиликларни тузатиш зарур.

Жаҳон ҳамжамияти томонидан қабул қилинган халқаро ҳуқуқий меъёрлар ва стандартларга риоя қилиш муҳимдир. Тергов ва суд жараёнларида халқаро меъёрларга мувофиқликни таъминлаш, шунингдек, хато ва камчиликларни самарали бартараф этиш мамлакатнинг халқаро обрўсини оширади ва бошқа давлатлар билан ҳамкорликни кучайтиради.

Шу тариқа, “Дастлабки терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни судда бартараф қилиш масалалари” мавзуси нафақат ҳуқуқий, балки ижтимоий, маънавий ва халқаро жиҳатдан ҳам долзарб ва муҳимдир.

Муҳокама. Мазкур тадқиқотнинг асосий мақсади қуйидаги омилларни ўз ичига олади:

- Дастлабки тергов жараёнида кенг тарқалган хато ва камчиликларнинг аниқланиши ва таҳлили. Бу хатоларнинг табиати, сабаблари ва улар суд жараёнига қандай таъсир қилиши муҳим аҳамиятга эга.

- Тергов жараёнидаги хатолар ва камчиликларнинг одил судлов фаолияти ва умуман жамиятга бўлган таъсирини чуқур тушуниш ва баҳолаш.

- Суд жараёнларида дастлабки тергов босқичида юзага келган муаммоларни ҳал қилиш учун амалий ва самарали ечимларни ишлаб чиқиш. Бу, ўз навбатида, адолатли судловни таъминлаш ва жамиятдаги ҳуқуқий ишончни мустаҳкамлашга қаратилган.

- Қонунчилик базасини ва процессуал стандартларни таҳлил қилиш ва уларни жорий амалиёт билан мослаштириш, шу билан бирга, тергов ва суд жараёнларини янада самарадор ва адолатли қилишга қаратилган таклифларни ишлаб чиқиш.

- Миллий ва халқаро миқёсда тергов ва судлов амалиётларидан олинган энг яхши тажрибалар ва усулларни тўплаш ва баҳам кўриш, шу орқали терговчилар ва судларнинг малакасини ошириш.

Амалиётда дастлабки терговда содир этилган хато ва камчиликларнинг оқибатлари қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

Нотўғри жавобгарликка тортиш: Дастлабки терговда йўл қўйилган хатолар сабабли бегуноҳ шахслар жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин. Бу нафақат алоҳида инсонларнинг ҳаёти ва касбий фаолиятига, балки уларнинг оила аъзолари ва яқинларига ҳам салбий таъсир кўрсатади.

Ҳақиқий айбдорларнинг озодликда қолиши: Хато ва камчиликлар туфайли ҳақиқий жиноятчилар тўғри аниқланмай, жазодан қутилиб қолиши мумкин. Бу эса жамиятда хавфсизлик ҳиссини пасайтиради ва қонун устуворлигига ишончни камайтиради.

Судларнинг иш юкламасини оширади: Терговда содир этилган хатолар тузатиш учун кўп вақт ва ресурслар талаб қилади, бу эса суд тизими устида ортиқча босим яратади ва бошқа ишларнинг кечикишига олиб келади.

Жамоатчилик ишончининг пасайиши: Тергов ва судларда йўл қўйилган хато ва камчиликлар оммавий ахборот воситалари орқали ошкор бўлиши жамоатчиликнинг адлия тизимига бўлган ишончини пасайтиради.

Моддий ва маънавий зарарлар: Бегуноҳ шахсларнинг нотўғри айбланиши уларнинг шахсий ҳаёти ва касбий репутациясига жиддий зарар етказиши мумкин. Шунингдек, бу вазиятлар жабрланувчилар ва уларнинг оила аъзолари учун ҳам руҳий стресс ва тушкунлик каби муаммоларни келтириб чиқаради.

Ҳуқуқий тизимнинг самарадорлигини пасайтириш: Хато ва камчиликлар туфайли адолатли ҳукм чиқариш жараёни кечикади ва бу ҳуқуқий тизимнинг умумий самарадорлигига салбий таъсир кўрсатади.

Мақолада кўтарилган бу муаммоларнинг ҳар бири тергов ва судлов тизимидаги муҳимлик даражасини ва уларни бартараф этиш бўйича амалий чораларнинг заруратини таъкидлайди.

Бундан ташқари, мавзусининг жамиятдаги аҳамияти катта бўлиб, бу масала суд жараёнларига кенг таъсир кўрсатади, жумладан жамиятнинг адолатли судловга бўлган ишончи, ҳуқуқий тизимнинг адолатли ва самарали ишлашини талаб қилади, бунда тергов жараёнидаги хато ва камчиликлар адолатли судловни таъминлашга жиддий тўсқинлик қилади.

Шундай қилиб, дастлабки терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни судда бартараф қилиш масалалари нафақат жиноий одил судлов тизими учун,

балки бутун жамият учун муҳим аҳамиятга эга. Бу масалаларнинг ҳал қилиниши адолатли судловни таъминлаш, фуқароларнинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш ҳамда жамоатчилик ишончини мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Дастлабки терговда йўл қўйиладиган хато ва камчиликларнинг турлари қуйидагича бўлиши мумкин:

1. Процессуал хато ва камчиликлар:

- Бу ҳуқуқий ҳужжатлар, жумладан, тергов ҳужжатлари ва баённомаларнинг нотўғри ёки асослангилмаган ҳолда ёзилиши ҳамда расмийлаштиришидан иборат бўлади.

- Қонунда белгиланган процессуал қоидаларга риоя қилинмаслиги, масалан, гумонланувчи, айбланувчи ёки гувоҳнинг ҳуқуқларини етарли даражада тушунтирмаслик.

- Тергов ҳаракатларини белгиланган муддатларда амалга оширмаслик.

2. Техник ва тактик хато ва камчиликлар:

- Далилларни йиғишда хатолар, масалан, жиноят жойидан нотўғри ёки алоқаси бўлмаган далилларни йиғиш ёки сақлаш.

- Тергов тактикасининг нотўғри танланиши, жумладан нотўғри сўроқ қилиш усулларини қўллаш ёки гувоҳлардан маълумот олишда хатолар.

- Жиноятни тергов қилишда техник воситалар ва методлардан нотўғри ёки самарасиз фойдаланиш.

3. Қонуний ва этик хато ва камчиликлар:

- Гумонланувчи, айбланувчининг ёки гувоҳнинг ҳуқуқларини очикдан-очик бузиш, масалан, таҳқирлаш ёки ноқонуний босим ўтказиш.

- Этик қоидаларнинг бузилиши, жумладан касбий махфийликни сақламаслик ёки манфаатлар тўқнашуви.

4. Коммуникатив хато ва камчиликлар:

- Гувоҳлар, гумонланувчи, айбланувчилар ёки жабрланувчилар билан нотўғри мулоқот, масалан, нотўғри саволлар бериш ёки маълумотларни нотўғри талқин қилиш.

- Терговчилар ўртасида ёки бошқа ҳуқуқий органлар билан ахборот алмашишда камчиликлар.

Ушбу классификация дастлабки тергов жараёнидаги муаммоларни аниқлаш ва тушунишда ёрдам бериши мумкин, шунингдек, ушбу муаммоларни ҳал қилиш ёки олдини олиш чораларини ишлаб чиқиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Шунингдек, мавзу бўйича халқаро тажриба ва миллий амалиётни солиштириш жуда муҳимдир. Бу солиштириш орқали турли мамлакатлардаги энг яхши амалиётларни аниқлаш ва миллий тизимни такомиллаштириш учун фойдаланиш мумкин.

Халқаро тажриба:

Ашёвий далилларни тўплаш ва сақлаш: Кўплаб давлатларда, жумладан АҚШ ва Буюк Британияда, ашёвий далилларни тўплаш, сақлаш ва ишлатиш бўйича қатъий стандартлар мавжуд. Бу жараёнлар кўпинча тиббий ва техник мутахассислар томонидан назорат қилинади.

Видео ва аудио ёзувлар: Швеция ва Норвегия каби мамлакатларда гувоҳлар ва гумонланувчи, айбланувчиларлар билан суҳбатларни албатта видеога олиш амалиёти мавжуд, бу эса шаффофликни таъминлайди ва суҳбат давомида бўлган воқеаларнинг аниқлигини кафолатлайди.

Терговнинг шаффофлиги: Австралия ва Канада каби мамлакатларда жамоатчилик ва ОАВлар учун тергов жараёни бўйича маълумотларни очиқлаш амалиёти бор. Бу жамоат ишончини оширишга ва терговнинг адолатлилигини таъминлашга ёрдам беради.

Миллий амалиёт:

Ҳуқуқий база: Кўплаб пост-совет давлатларида, жумладан Ўзбекистон, Россия ва Қозоғистонда, жиноят-процессуал кодекслар мавжуд бўлиб, уларда тергов ва судлов жараёнлари батафсил баён қилинган.

Терговчиларнинг малакаси: Миллий амалиётда терговчиларнинг касбий тайёргарлиги ва тажрибаси турлича бўлиши мумкин. Бу соҳадаги малака ошириш ва тайёргарлик курслари муҳим аҳамиятга эга.

Жамоатчилик иштироки: Айрим миллий тизимларда жамоатчилик ва жабрланувчиларнинг иштироки чекланган бўлиши мумкин, бу эса шаффоқлик ва адолатлилик масалаларини юзага келтиради.

Солиштириш ва тавсиялар:

Халқаро тажриба ва миллий амалиётни солиштириш орқали, ашёвий далилларни тўплаш ва сақлаш, гувоҳлар билан мулоқот қилиш, шунингдек тергов ва суд жараёнларининг шаффоқлиги каби соҳаларда ислохотлар ўтказиш мумкин.

Миллий тизимда халқаро стандартларга мос келадиган ўзгаришларни жорий этиш, терговчиларнинг касбий тайёргарлигини ошириш ва жамоатчилик иштирокини кучайтириш керак.

Шунингдек, тергов жараёнларининг шаффоқлигини таъминлаш учун видео ва аудио ёзувлардан кенг фойдаланиш тавсия этилади.

Кейинги масала, бу мавжуд ҳуқуқий механизмлар ва уларнинг самарадорлигини кўриб чиқишдир. Қуйида ушбу механизмлар ва уларнинг афзалликлари ҳамда камчиликлари ҳақида маълумот бериб ўтамиз, жумладан:

1. Процессуал назорат механизмлари:

Прокуратура назорати: Прокуратура органлари тергов жараёнларини кузатиб бориш ва уларда йўл қўйилган ҳар қандай қонунбузилишларни аниқлаш ва тўғрилаш учун масъулдир.

Шикоятлар бўйича тартиб: Тергов жараёнида йўл қўйилган хато ва камчиликларга қарши шикоят қилиш имконияти. Бу гумонланувчи,

айбланувчилар, жабрланувчилар ёки гувоҳларга ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун асосий восита ҳисобланади.

2. Қонун чиқарувчи ва назоратчи институтлар:

Қонун чиқариш органлари: Мавжуд қонунларни таҳлил қилиш ва уларни янгилаш ёки такомиллаштириш. Ҳуқуқий нормаларни такомиллаштириш орқали тергов жараёнида хатоларнинг олдини олиш мумкин.

Одил судлов органлари: Судлар, жумладан конституциявий ва олий судлар, ҳуқуқий нормаларнинг қўлланилиши ва тергов амалиётининг қонунга мувофиқлигини кафолатлаш.

3. Халқаро механизмлар:

Халқаро ҳуқуқий стандартлар ва конвенциялар: БМТнинг азоб-уқубатларга қарши конвенцияси, Европа Инсон Ҳуқуқлари Конвенцияси каби ҳужжатларга мувофиқ ҳаракат қилиш.

Халқаро ташкилотлар ва судлар: Европа Инсон Ҳуқуқлари Суди каби ташкилотларнинг қарорлари ва тавсиялари миллий амалиётни такомиллаштиришга ёрдам беради.

4. Процессуал қайта кўриб чиқиш:

Механизм: Терговнинг қайта кўриб чиқилиши, бу хатолар ва камчиликларни тузатиш учун мўлжалланган.

Самарадорлиги: Бу механизм, агар тўғри қўлланилса, хатоларни тузатиш ва адолатли ҳукмга эришишда муҳим рол ўйнайди. Лекин, унинг самарадорлиги терговчиларнинг малакаси ва объективлигига боғлиқ.

5. Адвокатнинг иштироки:

Механизм: Жиноят ишида адвокатнинг иштироки, гумонланувчи ёки айбланувчининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш.

Самарадорлиги: Адвокатларнинг иштироки гумонланувчи ёки айбланувчининг ҳуқуқларини таъминлайди ва тергов жараёнида хато ва камчиликларни аниқлашга ёрдам беради.

6. Ички ва ташқи назорат:

Механизм: Тергов фаолияти устидан ички (масалан, прокуратура) ва ташқи (масалан, Омбудсман, жамоатчилик кенгашлари) назорат.

Самарадорлиги: Ички ва ташқи назорат механизмлари тергов сифатини ошириш ва хатоларни минималлаштиришга ёрдам беради, аммо уларнинг самарадорлиги назоратнинг шаффофлиги ва мустақиллигига боғлиқ.

Мавжуд ҳуқуқий механизмларнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан миллий ҳуқуқий тизимларнинг транспарентлиги, мустақиллиги ва ресурслари каби омилларга боғлиқ бўлади. Терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни самарали ҳал этиш учун ушбу механизмларни тўғри қўллаш ва уларни доимий равишда яхшилаш муҳимдир.

Бундан ташқари, суд амалиёти ва апелляция (кассация) ёки тафтиш инстанцияси тажрибасини кўриб чиқиш, муҳим юридик масалаларни аниқлаш ва ҳал этишда муҳим қадамдир.

Судлар дастлабки терговда йўл қўйилган хато ва камчиликларни аниқлашда асосий рол ўйнайди. Суд амалиётида бу хатолар аниқланган ва муҳокама қилинган мисоллар, уларнинг оқибатлари ва уларни тузатиш йўллари муҳимдир.

Суд жараёнларида хато ва камчиликлар аниқланганда, суд қарорларни бекор қилиш, ишни қайта кўриш ёки жараённи тўғрилаш каби ҳуқуқий чоралар кўрилади.

Агар томонлар дастлабки суд қароридан норози бўлсалар, улар апелляция (қонуний кучга кирмаган суд қарори устидан) ёки кассация (қонуний кучга кирган суд қарори устидан) шикоят билан мурожаат қилишлари мумкин. Апелляция (кассация) суди ишни қайта кўриб, дастлабки

тергов ёки суд жараёнида йўл қўйилган хато ва камчиликларни бартараф этади.

Тафтиш тартиби юқори даражадаги суд ҳисобланади ва у апелляция ёки кассация суди қарорларини қайта кўриб чиқади. Тафтиш шикоят, асосан, ҳуқуқий масалаларга қаратилган бўлиб, у дастлабки тергов ёки суд жараёнларида йўл қўйилган фундаментал хатоларни кўриб чиқишга қаратилган.

Апелляция (кассация) ёки тафтиш тартиблари суд жараёнларида адолатлиликни таъминлаш ва хато ва камчиликларни тузатиш механизмлари сифатида муҳимдир. Бу тизимлар тергов ва судлов жараёнларининг шаффофлигини ва адолатлилигини таъминлашга ёрдам беради.

Ҳар қандай ҳуқуқий тизим каби, апелляция (кассация) ва тафтиш жараёнлари ҳам камчиликларга эга бўлиши мумкин, масалан, жараёнларнинг узок давом этиши, юқори харажатлар ва ҳуқуқий масалалар бўйича мураккабликлар.

Юқорида келтирилган механизмлар адолатли судловни таъминлаш ва ҳуқуқий тизимнинг самарадорлигини оширишга қаратилган бўлиб, кўплаб мамлакатларда жиноий адлия тизимларини такомиллаштириш ва адолатни таъминлаш учун фойдаланилади. Қуйида бу борада бир неча халқаро амалиётлар ва ёндашувлар баён этилади:

1. Тергов жараёнида шаффофлик ва очиклик: Швеция ва Норвегия каби мамлакатларда, тергов жараёнлари максимал даражада очик ва шаффоф бўлишига ҳаракат қилинади. Бу тергов жараёнларининг видео ёзувлари ва аудио ёзувлари орқали амалга оширилади, бу эса жараённи кейинчалик текшириш имконини беради.

2. Адвокатнинг иштироки: АҚШ ва Буюк Британияда, тергов жараёнида адвокатларнинг иштироки гумонланувчининг ҳуқуқларини таъминловчи асосий омиллардан бири ҳисобланади. Бу шахсларнинг ўз ҳуқуқларидан тўлиқ

фойдаланишига ва адолатсиз тергов ҳаракатларига қарши туришига ёрдам беради.

3. Далилларни стандартлаштириш ва форенсик таҳлил: Австралия ва Канадада, далилларни тўплаш ва уларни форенсик таҳлил қилиш бўйича юқори стандартлар мавжуд. Бу юқори сифатли ва ишончли далилларни таъминлаш орқали хато ва камчиликларни камайтиришга ёрдам беради.

4. Терговчилар ва прокурорларнинг малакасини ошириш: Германия ва Япония каби мамлакатларда, терговчилар ва прокурорлар учун мунтазам профессионал ривожланиш ва таълим дастурлари мавжуд. Бу юридик касб эгаларининг малакасини оширишга ва хатоларни камайтиришга ёрдам беради.

Хулоса. ушбу мавзу доирасида тергов ва суд амалиётини такомиллаштириш учун қуйидаги тавсияларни бериш мумкин:

1. Терговчиларнинг малакасини ошириш:

Терговчилар учун мунтазам таълим ва ўқув семинарларини ташкил қилиш.

Халқаро стандартлар ва энг яхши амалиётлар бўйича тренинглар ўтказиш.

Ҳуқуқий, этик ва техник масалалар бўйича билимларни мунтазам янгилаш.

2. Процессуал қоидаларни қатъий риоя қилиш:

Тергов жараёнида ҳуқуқий меъёрларни аниқ ва қатъий тарзда амалга ошириш.

Ҳар бир тергов ҳаракати учун аниқ ва тўғри ҳужжатлар тайёрлаш.

Тергов ва судлов жараёнларида шаффофликни таъминлаш.

3. Адвокатлар ва химоячилар билан ҳамкорликни кучайтириш:

Гумонланувчилар ва айбланувчиларнинг ҳуқуқий ҳимоясини кафолатлаш.

Адвокатларга тергов жараёнида тўлиқ иштирок этиш имкониятини бериш.

Жиноий жараёнда адолатли муомала стандартларини сақлаш.

4. Тергов ва суд жараёнларида технологиядан фойдаланишни кучайтириш:

Тергов ҳаракатларини ёзиб олиш ва далилларни электрон тарзда сақлаш.

Ашёвий далиллар билан ишлашда замонавий форенсик технологиялардан фойдаланиш.

Тергов ҳужжатларини бошқариш учун электрон тизимларни жорий этиш.

5. Жамоатчилик иштирокини ва назоратини кучайтириш:

Тергов ва суд жараёнларида шаффофлик ва очиқликни таъминлаш.

Жамоатчилик ва ОАВлар билан мунтазам алоқани сақлаш.

Тергов ва суд жараёнларини кузатувчи мустақил органларни ташкил қилиш ёки кучайтириш.

6. Қонунчиликни янгилаш ва оптималлаштириш:

Тергов ва судлов амалиётини такомиллаштириш учун қонунчиликни доимий равишда кўриб чиқиш ва янгилаш.

Халқаро меъёрлар ва энг яхши амалиётларни миллий қонунчиликка интеграция қилиш.

Иқтибослар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонституцияси. Қонун ҳужжатлари маълумотлари базаси, 09.02.2021 у., 03/21/671/0093-son. <https://www.lex.uz/acts/20596>; (Constitution Of The Republic Of Uzbekistan. National database of legislative information).

2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал Кодекси, 2021 йил 21 апрелдаги ЎРҚ-683-сонли Қонуни таҳририда — Қонунчилик маълумотлари

миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, <https://lex.uz/docs/111460>;

(Соде оф Сриминал Просэдуре оф тхе Републис оф Узбекистан).

3. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2014 йил 23 май кунги 7-сонли «Суд ҳукми тўғрисида»ги қарори.

4. “Errors and Inefficiencies in Preliminary Investigation: A Comparative Analysis”: John D. Anderson, International Journal of Criminal Justice, 2019. 115-130.

5. “Reforming the Preliminary Investigation Process: Lessons from European Practices”: Elena Petrova, Journal of Legal Reform, 2020. 75-92.

6. “Forensic Science in Criminal Investigation & Trials”: Bruce Jackson, Oxford University Press, 2018.

7. “Judicial Review of Preliminary Investigation Errors: A Procedural Approach”: Maria Gomez, Journal of Law and Practice Review, 2021. 89-104.

8. “Предварительное следствие: ошибки и пути их исправления”, А.Алексеева, 2018. ст. 102-118.

9. “Судебная система и устранение процессуальных нарушений”, Дмитрий Богданов, 2020. ст.56-79.

10. “Ошибки в предварительном следствии и их влияние на справедливость судопроизводства”, Елена Воронцова, 201. 145-163.

11. “Практика устранения недостатков предварительного следствия в судебном порядке”, Игорь Сергеев, 2021. ст. 88-107